

Alegat 38.

Sprawozdanie

Wydziału krajowego w przedmiocie zmiany statutu krajowego i krajowej ordynacji wyborczej.

Wysoki Sejmie!

Już przy pierwszym zebraniu się Sejmu w roku 1861. uznała Wysoka Izba, że statut krajowy i sejmowa ordynacja wyborcza nadane naszemu krajowi Najwyższym patentem z 26. Lutego 1861 nieodpowiadają istotnym potrzebom i odrębnym stosunkom naszego kraju.

To też na posiedzeniu dnia 25. Kwietnia 1861 wydał Wysoki Sejm następującą uchwałę:

„Wydział krajowy przedstawi Sejmowi na najbliższym zebraniu projektu:

1. względem zmian w ordynacji wyborczej,
2. względem zmian w statucie krajowym.“

W roku 1862. niezwoływano Sejmu.

Gdy do roku 1863. Wydział krajowy nie wywiązał się jeszcze z poruczonego mu zadania, ponowił Sejm na posiedzeniu dnia 27. Stycznia 1863 swoją pierwotną uchwałę, udzielając już wskazówkę, w jakim kierunku mają być w statucie krajowym i w sejmowej ordynacji zmiany zaprojektowane.

Uchwała ta brzmi:

„Odesłać petycye miast Bochni i Myślenic Wydziałowi krajowemu z poleceniem, ażeby nie czekając na uchwalenie i wprowadzenie w życie ustawy gminnej, przedłożył Sejmowi jeszcze w ciągu teraźniejszego zebrania projekt do wniosku względem zmiany ustaw zasadniczych o ile takowe miast dotyczą, a to w celu, ażeby miasta w Sejmie liczniej były reprezentowane.“

W skutek tego przedłożył Wydział krajowy w sesyi sejmowej 1865/66 obszerne, na licznych danych statystycznych oparte sprawozdanie w tym przedmiocie, a wnosząc różne zmiany w statucie krajowym i krajowej ordynacji wyborczej, projektował powiększenie liczby posłów z miast o 14.

Wniosek ten nieuzyskał jednak wymaganej statutem krajowym ilości $\frac{2}{3}$ głosów.

W roku 1866. przedłożyła komisya, wybrana w skutek polecenia Wysokiego Sejmu, do rozpoznania reformy składu Sejmu i sejmowej ordynacji wyborczej, sprawozdanie z wnioskiem o powiększenie liczby posłów z miast o 12.

Wniosek ten przy należytych kompletach Sejmu osiągnął w drugim czytaniu wymaganą większość $\frac{2}{3}$ części głosów, lecz przy trzecim czytaniu przybył głosującym przeciw wnioskowi jeszcze jeden głos i pomimo uchwały Sejmu, opartej na rachunkowym wywodzie, że ilość głosujących za wnioskiem jest wystarczającą, uchwała Sejmu nieuzyskała sankcyi monarszej jedynie ze względów formalnych, albowiem ilość głosów oddanych za wnioskiem, uznano za niedostateczną.

Jeszcze w roku 1868. przedłożył Wydział krajowy sprawozdanie w tym samym przedmiocie z wnioskiem o pomnożenie liczby posłów z miast o 16.

Wniosek ten niedoczekał się jednak załatwienia w Wysokiej Izbie.

Od tego czasu sprawa ta jeszcze pięć razy w Sejmie została poruszona.

Posłowie: Ziemiałkowski, Kabat, Chrzanowski, Skrzyński i Hausner stawiali wnioski, dążące do powiększenia liczby posłów z miast, które zostały komisjom przekazane, lecz albo nie przyszły na porządek dzienny do drugiego czytania, albo musiały być usunięte z porządku dziennego dla braku odpowiedniego kompletu.

W roku 1877. postawił poseł Hausner wniosek o pomnożenie liczby posłów z miast o 10.

Wniosek ten przekazała Wysoka Izba komisji specjalnie dla zbadania tego wniosku wybranej.

Członkowie komisji podzielili się na dwa obozy, na większość i mniejszość.

Większość komisji przyjęła w zasadzie wniosek posła Hausnera, t. j. proponowała tak jak wnioskodawca powiększenie liczby posłów z miast o 10, tylko co do rozdziału tych posłów na poszczególne miasta, odmienną przyjęła zasadę, z którą i wnioskodawca się zgodził. Mniejszość komisji zaś proponowała pomnożenie liczby posłów z miast tylko o 5 i przyznała z tej liczby trzech posłów dla miasta Lwowa a dwóch dla miasta Krakowa.

Po przeprowadzonej rozprawie nad wnioskiem większości i mniejszości, wydał Wysoki Sejm na dniu 24. Sierpnia 1877, następującej treści

U c h w a ł ę :

„Sejm przekazuje Wydziałowi krajowemu sprawozdanie komisji specjalnej z poleceniem, aby zbadał g r u n t o w n i e potrzebę powiększenia liczby posłów do Sejmu krajowego i przedstawił na najbliższej sesji sejmowej odpowiednie wnioski.“

Spełniając to wysokie polecenie, rozpatrzył Wydział krajowy przedewszystkiem cały przebieg tej ważnej sprawy we wszystkich stadyach, przez które przechodziła w Wysokim Sejmie i w Wydziale krajowym od roku 1861. aż do najnowszych czasów i rozpatrzył wszelkie dla tej sprawy nagromadzone materyały.

Przewodnią myślą dla Wydziału krajowego była uchwała Wys. Izby, nierozbierał przeto Wydział krajowy szczegółowo ani wniosku większości ani mniejszości, lecz musiał postępować w kierunku przez Wys. Izbę wskazanym.

Materyały powyższe okazały się jednak nie wystarczającymi, albowiem najważniejsze czynniki, które mogą wpływać na zmianę składu Sejmu, jako to: ludność okręgów wyborczych, siła podatkowa, zamożność gmin, ilość przemysłowców i t. p. przez upływ czasu znacznej uległy zmianie. — Nawet porównanie składu Sejmu galicyjskiego z Sejmami innych krajów koronnych, nieco odmienny przedstawia obraz niż w pierwszych latach po wydaniu patentu lutowego.

Zamieszczamy poniżej wykaz, przedstawiający skład Sejmu w szesnastu krajach koronnych w roku 1861. dzieląc członków Sejmu na następujące kategorie:

1. Duchowni dostojnicy;
2. Rektorowie wszechnic;
3. Posłowie wielkich posiadłości ziemskich;
4. Posłowie miast, miasteczek i miejsc przemysłowych;
5. Posłowie izb handlowych i przemysłowych;
6. Posłowie gmin wiejskich.

W y k a z

składu Sejmów w 16 krajach koronnych.

K r a j	Duchowni dostojnicy	Rektorowie wszechnic	P o s ł o w i e				R A Z E M
			wielkich posiadłości ziemskich	miast, miasteczek i miejsc przemysłowych	izb handlowych i przemysłowych	gmin wiejskich	
1 Niższa-Austria	2	1	15	24	4	20	66
2 Wyższa-Austria	1	—	10	17	3	19	50
3 Salcburgia	1	—	5	10	2	8	26
4 Styrya	2	1	12	19	6	23	63
5 Karyntya	1	—	10	9	3	14	37
6 Kraina	1	—	10	8	2	16	37
7 Gorycya z Gradyską	1	—	6	5	2	8	22
8 Istrya	3	—	5	8	2	12	30
9 Tyrol	7	1	10	13	3	34	68
10 Vorarlberg	1	—	—	4	1	14	20
11 Czechy	4	1	70	72	15	79	241
12 Morawa	2	—	30	31	6	31	100
13 Szląsk	1	—	9	10	2	9	31
14 Galicya	7	2	44	20	3	74	150
15 Bukowina	1	—	10	5	2	12	30
16 Dalmacya	2	—	10	8	3	20	43

Tak przedstawia się skład Sejmów krajowych w 16 krajach koronnych, zestawiony na podstawie statutów krajowych i ordynacji wyborczych, nadanych tym krajom Najwyższym patentem z 26. Lutego 1861.

Od tego czasu jednak zaszły już niektóre zmiany i tak:

1. Ustawa krajowa z 20. Września 1866, l. 22. d. u. k. powołuje w skład Sejmu galicyjskiego z głosem wirylnym biskupa krakowskiego, a w razie wakującej stolicy arcybiskupiej lub biskupiej, administratora dyecezyi.

2. Ustawą krajową z 8. Stycznia 1867, l. 3. d. u. k. pomnożono w Niższej Austrii liczbę posłów o dwóch, jeden z tych posłów przypada na kuryę miast i miasteczek, a drugi na kuryę gmin wiejskich.

3. Ustawą krajową z 20. Maja 1870, l. 33. d. u. k. pomnożono w Istryi liczbę posłów o trzech. Wszyscy trzej dostali się kuryi miast.

4. Ustawą krajową z 13. Maja 1876. l. 17. d. u. k. powołano w skład Sejmu bukowińskiego z głosem wirylnym Rektora nowo utworzonego uniwersytetu w Czerniowcach.

Gromadząc materyały i zbierając daty statystyczne, bez których nie podobna przystąpić do tak ważnej sprawy, jaką jest zmiana statutu krajowego i krajowej ordynacyi wyborczej, rozpatrzyło bióro statystyczne z należytą ścisłością, sto czterdzieści i jeden aktów wyborczych z ostatnich w r. 1876. przeprowadzonych wyborów, i poczyniło zestawienia we wszystkich kierunkach, które mogą dać wierny obraz całego ruchu wyborczego i jego rezultatów.

W tym celu zostały zestawione wybory w każdej kuryi oddzielnie, a mianowicie z włościańskiej, miejskiej i większej własności.

1. Najwięcej trudności przedstawiały wybory włościańskie, z powodu dwustopniowego wyboru i wielkiej liczby prawyborców i wyborców, na nie też zwrócono przeważnie uwagę. W tym względzie najpierw zestawiono w każdym z 74 okręgów wyborczych wiejskich liczbę uprawnionych do głosowania prawyborców, dzieląc ich na trzy kategorie: prawyborców w gminach wiejskich, w gminach miejskich oraz tych prawyborców, którzy mieszkając na obszarach dworskich, głosują na podstawie ustawy krajowej z dnia 6. Października 1869. l. 31. d. u. k. wspólnie z gminami tej miejscowości w której mieszkają.

Obok uprawnionych zamieszczoną jest w każdej kategorii liczba głosujących prawyborców, t. j. tych którzy stanęli do urny wyborczej i obliczony jest procent głosujących w stosunku do uprawnionych w każdym z okręgów wyborczych i w całym kraju.

W następnej tablicy przedstawiono w podobny sposób sam akt wyborczy z kuryi gmin wiejskich.

I tu nastęczyły się 3 kategorie uprawnionych do głosowania, a mianowicie: wyborcy z gmin wiejskich, gmin miejskich i właściciele tabularni, opłacający niżej 100 zfr. podatku, którzy są uprawnieni do oddania wirylnych głosów. Zestawiono zatem liczbę uprawnionych do głosowania i głosujących t. j. tych którzy stanęli do urny wyborczej w każdym okręgu wyborczym według tej trojakiej różnicy, i wszędzie obliczono procent celem przekonania się o udziale w głosowaniu każdej kategorii uprawnionych.

W dalszej tablicy wzięto na uwagę rezultat głosowania i obliczono głosy według kandydatów na których padały.

Kandydatów wyróżniono stosownie do społecznych zajęć. Wreszcie obliczono stosunek głosów, jakie otrzymał kandydat wybrany do liczby głosów, które padły na innych kandydatów.

2. Zestawienie statystyki wyborów miejskich przedstawiało mniej trudności, wystarczyła do tego tablica, która uwzględniła wyborców głosujących ze względu na podatek i głosujących bez względu na wysokość opłacanego podatku. Reszta szczegółów wyborczych podana jak przy gminach wiejskich.

3. Przy wyborach większej posiadłości przeważnie stwierdzono te same fakta, a nadto uwzględniono tych, którzy głosowali osobiście i tych, którzy głosowali przez pełnomocnictwo.

Ta praca bióra statystycznego jest już na ukończeniu i będzie Wysokiej Izbie jeszcze w bieżącej sesji przedłożoną. Ponieważ zmianę statutu krajowego i ordynacyi wyborczej sejmowej traktowano w Wysokim Sejmie przeważnie w kierunku pomnożenia liczby posłów z miast, zwrócił Wydział krajowy na tę okoliczność szczególniejszą uwagę

i badał z całą ścisłością owe czynniki, które w tym względzie uznał za ważne i rozstrzygające i zbierał daty statystyczne.

Niżej zamieszczony wykaz przedstawia, ile każdy z wyżej poszczególnionych 16 krajów koronnych posiada miast i miasteczek i ile z tych gmin miejskich, (miast i miasteczek) jest w Sejmie reprezentowanych przez posłów z kuryi miejskiej.

Licz. porz.	K r a j e	Liczba		Liczba gmin miejskich mających posła
		miast	miasteczek	
1	Niższa Austria	36	232	46
2	Wyższa Austria	15	90	60
3	Salzburg	3	21	23
4	Styrya	20	98	82
5	Karyntya	10	28	26
6	Kraina	14	23	18
7	Gorycja z Gradyską	5	7	11
8	Istrya	22	15	23
9	Tyrol	19	29	35
10	Vorarlberg	3	4	4
11	Czechy	372	226	156
12	Morawa	86	190	75
13	Szląsk	25	9	24
14	Galicja	90	207	15
15	Bukowina	7	8	4
16	Dalmacja	17	60	11

Następnie w załączniku **A/**. wykazujemy, ile w każdym powiecie politycznym w naszym kraju jest miast i miasteczek, ile wynosi ludność każdej gminy miejskiej i jak wysokim był roczny dochód kasy gminnej z r. 1874. (gdyż tylko do tego czasu był nam materyał dostarczony). **A/.**

Nadzwyczaj cenny materyał dla niniejszej sprawy zawiera publikacya z r. 1878. naszego bióra statystycznego, pod tytułem: „Statystyka gmin i obszarów dworskich w Galicyi,” która to praca Wysokiej Izby osobno przedłożoną zostaje.

Z tej publikacyi dowiadujemy się dopiero z pewną dokładnością, ile mamy w kraju jednostek czyli ciał administracyjnych najniższej kategorii, t. j. gmin i obszarów dworskich.

Dalej dowiadujemy się z zupełną ścisłością, na jakie kategorye dzielą się wszystkie miejscowości w kraju n. p.

Miast mamy w Galicyi 90
 Miasteczek 207

Razem tedy . 297 gmin miejskich
 dalej . 5933 gmin wiejskich

Razem tedy . 6230 gmin w ogóle.

Odmienne wykazywały dotychczas tę ilość inne publikacye statystyczne, lecz mając na względzie uzasadnienie, na którym polega powyższe obliczenie, można z zupełnym spokojem oprzeć na tych danych wszelkie kombinacye.

Dalej przedstawia rzeczona publikacja: stosunek gmin administracyjnych i obszarów dworskich do przestrzeni; podział gmin podług liczby ludności; wykaz ludności mieszkających w gminach większych i mniejszych i na obszarach dworskich; wykaz ludności miast, miasteczek, wsi i obszarów dworskich i t. d.

Wykazy w tej publikacji zawarte, przedstawiają daty statystyczne wedle powiatów politycznych.

Zupełnie odmiennie przedstawiają się te daty wedle okręgów wyborczych, te bowiem różnią się znacznie od powiatów politycznych.

B/. Obok załączamy wykaz obszaru, ilości gmin i ludności wedle okręgów wyborczych oraz ilość uprawnionych do głosowania prawyborców, wreszcie stosunek tych ostatnich do ludności (załącznik B/.)

Rzut oka wystarczy, aby dopatrzeć, jakie różnice zachodzą co do obszaru, co do ludności i co do ilości gmin między powiatami politycznymi a okręgami wyborczymi.

(Tu jednak musimy nadmienić, że w powiatach politycznych, obejmujących miasto, które wedle sejmowej ordynacji wyborczej osobnego wybiera posła, należy potrącić to miasto jako jednostkę, oraz obszar i ludność które na nie przypadają.)

Ponieważ przy rozdziale posłów na okręgi wyborcze jednym z najważniejszych czynników jest siła podatkowa, zajął się Wydział krajowy zestawieniem tych dat, aby wykazać siłę podatkową obecnie istniejących okręgów wyborczych, porównać ją z siłą podatkową powiatów politycznych, wykazywaną rok rocznie w publikacjach naszego bióra statystycznego, i żeby mieć podstawę do ocenienia, któremu okręgowi wyborczemu można odjąć tę lub ową miejscowość i wydzielić ją z tego okręgu, i bądź to nadać jej prawo wyboru osobnego posła, bądź łączyć kilka tych miejscowości w osobne grupy, a pomimo tego zachować względy sprawiedliwości przy rozkładzie Reprezentantów kraju na poszczególne okręgi wyborcze w stosunku do ich siły podatkowej.

Zestawienie to natrafiło jednak na zbyt wiele trudności i nie jest jeszcze ukończone, albowiem w aktach wyborczych, spisy do wyboru uprawnionych wykazują tylko wysokość opłacanych podatków dla każdego uprawnionego z osobna, a nie zawierają sum wszystkich przez uprawnionych opłacanych podatków, należy je przeto dopiero zliczyć w każdej gminie oddzielnie, a sumy wszystkich gmin zestawić w wykazy wedle okręgów wyborczych dla każdego okręgu poszczególnie.

Z przedstawionego stanu rzeczy zechce Wysoki Sejm powziąć przekonanie, że Wydział krajowy zajął się gruntownem zbadaniem i rozpatrzeniem sprawy poruczonej mu uchwałą Wysokiego Sejmu z 24. Sierpnia 1877, lecz nie mając wszystkich potrzebnych dat, nie może na razie z merytorycznymi wystąpić wnioskami.

Wydział krajowy nie może też obecnie przesądzać, w jakim kierunku i w jakim stopniu ta reforma oddziaływać będzie na pomnożenie liczby posłów do Sejmu krajowego.

Może wypadnie obok pomnożenia liczby posłów z miast, przyznać odpowiednią reprezentację tworzyć się mającym Izbowi rolniczemu.

Może wypadnie powołać w skład Sejmu Prezesa krakowskiej Akademii umiejętności i Rektora lwowskiej Akademii technicznej i t. p.

Lecz nie tylko brak potrzebnych dat statystycznych wstrzymuje Wydział krajowy od przystąpienia do merytorycznych wniosków, lecz oraz okoliczność, która jeszcze większe nastrecza trudności,

Wiadomo bowiem, że sejmowa ordynacya wyborcza z r. 1861. opiera się na dawnej organizacyi administracyjnej, która dzieliła kraj na 171 powiatów politycznych. Te powiaty, po dwa i po trzy razem wzięte, tworzą wedle ordynacyi sejmowej 74 wiejskich okręgów wyborczych. W każdym z tych okręgów wyborczych mieszczą się dawne powiaty polityczne całkowicie, t. j. wszystkie gminy do pewnego powiatu należące, z wyjątkiem miast, które uzyskały osobnego posła, zostały wcielone do jednego i tego samego okręgu wyborczego.

Z wejściem w życie nowego administracyjnego podziału kraju w r. 1867. utworzono zamiast dawnych 171 powiatów politycznych tylko 74, t. j. właśnie tyle, ile jest okręgów wyborczych gmin wiejskich.

Przy tem, nieoglądano się wcale na dawny podział kraju, lecz uwzględniano — i to całkiem słusznie — głównie i przeważnie miejscowe stosunki. Skutkiem tego nieobejmują nowe powiaty polityczne terytoryów dawnych powiatów całkowicie, lecz przeciwnie przecinają ich granice niemal w każdym powiecie. Rozdzielano bowiem przy nowym podziale dawne powiaty i część gmin przydzielano do jednego, a pozostała część do innych sąsiednich powiatów.

Tak n. p. na nowy powiat polityczny **Wadowice** składały się miejscowości dawnych powiatów: Wadowice, Kalwarya, Andrychów, Skawina, Oświęcim, Ślemień i Maków; na nowy powiat polityczny **Krosno**, dawne powiaty polityczne: Krosno, Dukla, Zmigród, Rymanów, Brzozów, Strzyżów, Frysztak; na nowy powiat **Sambor** dawne powiaty: Sambor, Łąka, Starasól, Drohobycz, Podbuż, Niżankowiec, Mościska; na nowy powiat **Brzesko** dawne powiaty: Brzesko, Wojnicz, Radłów, Wiśnicz, Tarnów, Nowy Sącz i Ciężkowice. Na nowe powiaty polityczne: Rohatyn, Buczacz, Złoczów, Wieliczka, Jasło, Łańcut, składało się sześć sąsiednich powiatów i t. d. i t. d.

Z wejściem w życie ustawy o Reprezentacyi powiatowej ukonstytuowały się te instytucye w granicach nowych powiatów politycznych, t. j. wszystkie gminy i obszary dworskie w powiecie położone wraz z grupą handlu i przemysłu, obrały swoją wspólną Reprezentacyę powiatową.

Ta jednolita organizacya polityczna i autonomiczna wytworzyła w dwunastoletnim okresie czasu cały szereg wspólnych interesów. Szczególnie życie autonomiczne wytworzyło między ludnością powiatu ścisły związek, który sięga do najżywotniejszych spraw i interesów ludności powiatowej, obejmuje wspólnie zakłady i instytucye i z tego powodu jest niejako moralnym węzłem całej ludności powiatu.

Inaczej rzecz się ma z wyborami posłów sejmowych. — Wyborcy, którzy — rzec można — stanowią jedną rodzinę polityczną w powiecie, których łączy węzeł moralny i wspólny interes, gdy przystępują do urny wyborczej — do spełnienia najważniejszego aktu w życiu publicznem, do wyboru posła na Sejm krajowy, rozpryskują się na drobne grupy, głosują w innych sąsiednich okręgach wyborczych i tam toną w obcym ich interesom żywiole.

Przykłady uwydatnią tę anomalję dobitniej.

Tak n. p. przy wyborze posła na Sejm krajowy ludność powiatu Wadowickiego dostarcza wyborców dla okręgu wyborczego w Wadowicach, w Krakowie, w Białej, w Żywcu i w Myślenicach, a natomiast biorą udział przy wyborach posła w Wadowicach, oprócz części ludności powiatowej, zupełnie obce żywioły, t. j. wyborcy innych sąsiednich powiatów.

Jeszcze jaskrawiej występuje ta niewłaściwość przy wyborze posła z takiego okręgu wyborczego, z którego części utworzono nowy powiat polityczny z siedzibą Staraostwa i Reprezentacyi powiatowej w takim miejscu, w którym według ordynacyi wyborczej sejmowej nie odbywał się wybór posła. Na przykład przytoczymy Przemysłany.

Powiat Przemyślański dostarcza wyborców do wyboru posła na Sejm krajowy w Brzeżanach, w Złoczowie, w Bóbrce i w Rohatynie — w Przemyślanach zaś nie odbywa się wybór posła. — Tak więc ludność powiatu Przemyślańskiego niema w Sejmie żadnego Reprezentanta a względnie ma aż czterech, gdyż poseł z Brzeżan, ze Złoczowa, z Bóbrki i Rohatyna reprezentuje część ludności powiatu Przemyślańskiego.

Otóż sądźmy, że celem uchylenia tej anomalii, należy przedewszystkiem przyjąć zasadę, że każdy powiat polityczny a względnie autonomiczny, ma wybierać swego posła z grupy gmin wiejskich. Jednak do wprowadzenia tej zasady w życie i poczynienia dalszych zmian w ordynacyi wyborczej nie można przystąpić, dopóki terytoryalna zmiana kraju nie będzie w zupełności dokonana, albowiem przyjmując ten nowy podział administracyjny za podstawę, będzie dopiero można — celem rozdziału Reprezentantów kraju na poszczególne grupy i okręgi wyborcze — obliczyć z całą ścisłością ludność, obszar ziemi, siłę podatkową, ilość gmin miejskich, wcielonych dotychczas do okręgów wyborczych wiejskich, ilość przemysłowców, siły intelektualne i inne czynniki w każdym poszczególnym powiecie, i dopiero natenczas można będzie zdać sobie sprawę i jasny przedstawić obraz, czy rozkład posłów w stosunku do powyższych czynników jest odpowiedni i sprawiedliwy, czy i które gminy miejskie można, bez narażenia okręgu wyborczego na ujmę, wydzielić z okręgu wyborczego i czy to nadać im prawo wyboru osobnego posła, czy też łączyć w grupy.

Do tego dzieła obecnie przystąpić nie podobna. Wiadomo bowiem, że w skutek uchwały Wysokiego Sejmu z 29. Maja 1875 nastąpiły liczne zmiany terytoryalne w obecnych powiatach politycznych, które weszły w życie z dniem 1. Sierpnia 1878.

Wedle urzędownie ogłoszonego wykazu c. k. Namiestnictwa wydzielono przeszło 1000 miejscowości kraju z obecnych powiatów politycznych i przydzielono je do innych. Te zmiany tyczą się tylko 58 powiatów, zaś uregulowanie granic reszty 16 powiatów politycznych, połączone z utworzeniem kilku nowych, zwinięciem niektórych istniejących i przeniesieniem siedziby niektórych c. k. Sądów powiatowych, jest właśnie w toku. Tak n. p. utworzenie nowego sądu w Dynowie wywrze wpływ na zmianę granic trzech powiatów politycznych, mianowicie: Brzozowskiego, Przemyskiego i Rzeszowskiego. Wskutek utworzenia nowego Sądu w Żydaczowie, zajdzie zmiana granic dwóch powiatów politycznych, a mianowicie: Bobreckiego i Żydaczowskiego. Wskutek utworzenia nowego Sądu w Podkamieniu nastąpi zmiana granic trzech powiatów politycznych, a mianowicie: Brodzkiego, Tarnopolskiego i Złoczowskiego.

Utworzenie nowego sądu w Podwołoczyskach wywrze wpływ na zmianę granic trzech powiatów politycznych, a mianowicie: Zbaraskiego, Tarnopolskiego i Skalackiego. Przeniesienie siedziby Sądu z Wiśniowczyka do Złotnik, pociągnie za sobą zmianę granic czterech powiatów politycznych, a mianowicie: Podhajeckiego, Brzeżańskiego, Trembowelskiego i Buczackiego.

Utworzenie nowego Sądu w Czarnym Dunajcu spowoduje zmianę granic powiatu politycznego Myślenickiego i Nowotarskiego. Utworzenie nowego Sądu w Bieczu, wywrze wpływ na zmianę granic powiatu politycznego Gorlickiego i Jasielskiego.

Utworzenie nowego Sądu powiatowego w Żabnie, wywoła zmianę granic powiatów politycznych Dąbrowskiego i Tarnowskiego. Zwinięcie Sądu powiatowego w Słemienu wywrze wpływ na zmianę granic powiatu politycznego Żywieckiego i Wadowickiego. Co do zmian spowodowanych utworzeniem nowego Sądu w Dynowie, Żydaczowie, Podkamieniu i Podwołoczyskach i co do przeniesienia siedziby Sądu powiatowego z Wiśniowczyka do Złotnik, Wysoka Izba będzie w bieżącej sesyi miała sposobność zająć się temi sprawami.

Reszta wyżej poszczególnionych spraw zostaje w toku między Wydziałem krajowym i władzami rządowymi i nie przyjdzie jeszcze w bieżącej sesyi na stół Wysokiej

Izby. Każda zmiana terytoryalna okręgów sądowych, jeżeli one przecinają granice powiatów politycznych, upoważnia Pana Ministra spraw wewnętrznych w myśl ustawy państwowej z 11. Czerwca 1868 l. 59. d. u. k. do zarządzenia zmiany granic powiatów politycznych w drodze administracyjnej, co też z dniem 1. Sierpnia 1878. co do 58 powiatów już zarządzono. Wyżej poruszone zmiany terytoryalne spowodują ten sam skutek. Dopiero gdy te zmiany w zupełności przeprowadzone zostaną i granice powiatów będą stałe uregulowane, będzie można o powyższych czynnikach, które przy rozkładzie posłów na poszczególne okręgi wyborcze, — stanowczy wywierają wpływ, jasny przedstawić sobie obraz. Wykazane bowiem wyżej daty statystyczne odnoszą się do podziału terytoryalnego z roku 1867. i tylko po dzień 1. Sierpnia 1878 były prawdziwe, po tym zaś dniu nie mogą posłużyć za podstawę. Lecz nie dość na tem; §. 3. ustawy o Reprezentacji powiatowej wymaga ustawy krajowej do zmiany granic powiatów autonomicznych. Taka ustawa winna przeto poprzedzać wszelką zmianę w ordynacji wyborczej sejmowej, o ile oddziaływać ma na grupę posłów z gmin wiejskich i miejskich a względnie na cały skład Sejmu, gdyż wyżej wykazano, że życie autonomiczne wytworzyło silny węzeł wspólności i łączności.

Po gruntownem zbadaniu tej sprawy przyszedł Wydział krajowy do tego przekonania, że przykładając rękę do zmiany statutu krajowego i krajowej ordynacji wyborczej, należy postępować z największą ostrożnością i oględnością, aby postąpić sprawiedliwie, i stworzyć trwałe dzieło. A ponieważ nadto wszelkie zmiany krajowej ordynacji wyborczej dokonane w tym duchu, iżby niektórym ciałom wyborczym nadane zostało prawo wybierania większej ilości posłów a tem samem obecnym okręgom wyborczym odjęto część wyborców, mogłaby wejść w życie dopiero przy pierwszych powszechnych wyborach do Sejmu a więc z reguły dopiero za lat 4, postanowił Wydział krajowy nieprzystępować obecnie do tego dzieła i o całym stanie rzeczy zdać sprawę Wys. Sejmowi.

Niespuszczając jednak tej sprawy z oka, zbierać będzie Wydział krajowy potrzebne materiały do zmiany ordynacji wyborczej, czekając na zupełne przeprowadzenie terytoryalnej zmiany w kraju, poczem dopiero nadejdzie pora właściwa do wystąpienia z wnioskami.

Kończąc na tem Wydział krajowy wnosi:

Wysoki Sejm raczy niniejsze sprawozdanie przyjąć do wiadomości.

Lwów dnia 6. Września 1878.

Hr. Ludwik Wodzicki wr.

Marszałek krajowy.

Dr. Franciszek Smolka wr.

Sprawozdawca.

Alegat **A.** do L. W. kr. 28593/77.

W Y K A Z

miast i miasteczek.

P o w i a t	liczba gmin miejskich	Nazwa gminy miejskiej	Ludność	Dochód kasy gminnej w r. 1874
Biała	4	Biała	5498	33.230
		Kęty	4464	16.765
		Oświęcim	3863	19.647
		Wilamowice	1734	9.888
Bóbrka	4	Bóbrka	3580	1.494
		Brzozdowce	1855	475
		Chodorów	1820	1.094
		Strzeliska nowe	2104	481
Bochnia	5	Bochnia	7480	36.080
		Lipnica murow.	977	1.759
		Niepołomice	4128	1.528
		Uście solne	1587	3.764
Bohorodeczany	3	Wiśnicz nowy	4118	1.704
		Bohorodeczany	4515	1.535
		Łysiec	2473	1.146
Borszczów	8	Sołotwina	2741	657
		Borszczów	3267	1.050
		Dźwinogród	428	
		Jezierzany	2663	986
		Kudryńce	2092	606
		Krzywcze	1804	442
		Mielnica	3013	879
		Skala	4621	2.124
Brody	10	Uście biskupie	2272	645
		Brody	18890	60.202
		Leśniów	2064	
		Łopatyn	2159	
		Markopol	953	425
		Podkamień	2842	266
		Sokolówka	2009	506
		Stanisławczyk	1476	170
		Szczurowice	1447	248
		Toporów	3074	302
		Założce	5291	1.554
Brzesko	4	Brzesko	2867	2.566
		Czchów	1595	1.957
		Wojnicz	1665	8.650
		Zakliczyn	1210	1.231
Brzeźany	3	Brzeźany	9290	38.732
		Kozowa	3614	773
Brzozów	3	Narajów	2328	571
		Brzozów	3229	5.912
		Dynów	2539	1.151
Buczacz	5	Jasienica	1930	459
		Barysz	2966	
		Buczacz	8173	6.271
		Jazłowiec	2564	398
		Monasterzyska	3222	2.599
Chrzanów	3	Potok złoty	3085	619
		Chrzanów	6098	5.782
		Nowagóra	1074	146
		Trzebinia	817	349

P o w i a t	Ilość gmin miejskich	Nazwa gminy miejskiej	Ludność	Dochód kasy gminnej w r. 1874
Cieszanów	6	Cieszanów	2424	689
		Lipisko	867	100
		Lubaczów	4138	6.774
		Narol	1417	
		Płazów	637	
		Oleszyce	1908	363
Czortków	4	Budzanów	4504	771
		Czortków	3001	2.010
		Jagielnica	2889	952
		Ułaszki	1952	
Dąbrowa	2	Dąbrowa	2979	2.439
		Szczucin	844	602
Dobromil	4	Bircza	1196	595
		Dobromil	3025	13.829
		Nowe miasto	811	32
Dolina	3	Rybotycze	1481	35
		Bolechów	3704	10.814
		Dolina	6638	19.417
		Roźniatów	2518	400
Drohobycz	1	Drohobycz	16888	130.932
		Gorlice	4	2450
Gorlice	4	Gorlice	4692	19.635
		Rzepienik biskupi	1258	
		Uście ruskie	781	
		Gródek	2	8912
Gródek	2	Gródek	8912	31.671
		Janów	1838	1.458
		Bobowa	1237	239
Grybów	3	Ciężkowice	1796	2.854
		Grybów	1782	4.481
		Czernelica	2506	557
Horodenka	3	Horodenka	8532	5.689
		Obertyn	4667	2.871
		Chorostków	4765	620
		Husiatyn	4210	2.833
Husiatyn	4	Kopeczyńce	5626	258
		Probużna	1864	150
		Jarosław	11166	52.602
		Pruchnik	1413	917
Jarosław	4	Radymno	1649	2.951
		Sieniawa	2773	1.468
		Dębowiec	1738	1.030
		Frysztak	1145	557
		Jasło	2632	19.557
Jasło	5	Kolaczyce	1641	3.255
		Osiek	852	96
		Jaworów	8699	29.458
Jaworów	3	Krakowiec	1661	563
		Wielkie Oczy	1733	493
		Kałuż	6585	14.842
Kałuż	2	Wojniaków	2051	479
		Kamionka strumiłowa	7	4956
Kamionka strumiłowa	7	Busk	4956	6.259
		Chołojów	3242	919
		Dobrotwór	2509	371

P o w i a t	Ilość gmin miejskich	Nazwa gminy miejskiej	Ludność	Dochód kasy gminnej w r. 1874
Kolbuszowa	3	Kamionka str.	5066	7.773
		Radziechów	3039	664
		Stojanów	2043	280
		Witków nowy	1658	373
		Kolbuszowa	2701	1.855
		Majdan	1519	1.212
Kołomyja	6	Sokołów	4197	1.198
		Gwoździec	1478	587
		Jabłonów	1517	384
		Kamionka wiel.	1794	
		Kołomyja	17679	106.155
		Kułaczkowce	2191	139
Kossów	3	Peczeniżyn	4219	453
		Kossów	2553	2.297
		Kutty	5715	5.111
		Pistyn	2962	
Kraków	4	Dukla	2896	1.291
		Jedlicze	382	
Krosno	4	Krosno	2461	14.853
		Żmigród	2364	1.749
Limanowa	2	Limanowa	1107	1.134
		Tymbark	657	1.000
Lisko	4	Baligród	914	502
		Lisko	3217	1.641
		Lutowiska	1684	875
		Ustrzyki dolne	1405	496
Lwów	4	Jaryczów	2688	3 148
		Kukizów	509	136
		Nawarya	853	542
		Szczerzec	1520	1.823
Łańcut	5	Kańczuga	1851	
		Łańcut	3398	5.120
		Leżajsk	4974	12.931
		Przeworsk	2716	10.925
		Żołyńia	3883	
Mielec	4	Mielec	4177	5.247
		Przeclaw	958	677
		Radomyśl	2826	2.031
		Rzochów	704	192
Mościska	4	Husaków	1314	324
		Krukienice	1230	
		Mościska	3695	10.310
		Sądowa Wisznia	3336	6.546
Myślenice	3	Jordanów	1140	1.121
		Maków	2343	643
		Myślenice	2465	29.436
Nadwórna	2	Delatyn	3864	1.786
		Nadwórna	6102	3.925
Nisko	2	Rudnik	2388	376
		Ulanów	3607	1.393
Nowy Sącz	6	Muszyna	1852	4.653
		Nowy Sącz	9358	49.001

P o w i a t	Ilość gmin miejskich	Nazwa gminy miejskiej	Ludność	Dochód kasy gminnej w r. 1874
Nowy Targ	2	Piwniczna	2843	
		Stary Sącz	3759	10.339
		Tylicz	1254	1.154
		Zbyszyce	308	
Pilzno	4	Krościenko	1437	
		Nowy Targ	4558	9.639
		Brzostek	1121	3.230
		Dębica	2759	2.748
Podhajece Przemyśl	7	Jodłowa	3340	1.018
		Pilzno	1939	6.940
		Podhajece	5089	2.943
		Babice	631	
		Dubiecko	1272	
		Fredropol	292	
		Krasieczyn	418	
Przemysławany	5	Krzyweze	821	
		Niżankowice	1373	6.331
		Przemyśl	15185	93.600
		Dunajów	1629	673
		Firlejów	1001	25
Rawa	7	Gliniany	3816	6.473
		Przemysławany	2631	1.693
		Swierz	1742	634
		Lubycza król.	569	
		Magierów	2503	100
		Mosty małe	454	
		Niemirów	2169	466
Rohatyn	9	Potylicz	2689	352
		Rawa ruska	5355	1.445
		Uhnów	3988	
		Bołszowce	2260	281
		Bukaczowce	1724	370
		Bursztyn	4216	989
		Knihynicze	1298	240
		Konkolniki	431	115
		Podgrodzie	931	293
		Podkamień	1052	327
Ropezyce	2	Rohatyn	4510	14.125
		Stratyn	777	113
		Ropezyce	3346	3.053
Rudki	2	Wielopole	932	333
		Komarno	4731	3.218
Rzeszów	8	Rudki	2138	2.135
		Błażowa	3929	599
		Czudec	827	244
		Głogów	2464	
		Jawornik	727	107
		Niebylec	530	439
Sambor	2	Rzeszów	9189	63.528
		Strzyżów	2019	1.853
		Tyczyn	2179	1.446
		Rajtarowice	862	144
		Sambor	11749	65.282

P o w i a t	Ilość gmin miejskich	Nazwa gminy miejskiej	Ludność	Dochód kasy gminnej w r. 1874
Sanok	9	Bukowsko	760	1.248
		Jaćmierz	657	181
		Jaśliska	868	151
		Mrzygłód	535	686
		Nowotaniec	565	67
		Rymanów	2829	1.246
		Sanok	3463	40.376
		Tyrawa wołoska	1003	59
		Zarszyn	950	182
Skałat	4	Grzymałów	3995	3.035
		Skałat	4592	1.914
		Tarnoruda	621	104
Sniatyn	2	Touste	2772	508
		Sniatyn	10688	55.887
Sokal	5	Zabłotów	3244	
		Bełz	3500	11.606
		Krystynopol	3182	760
		Sokal	5724	24.195
Stanisławów	4	Tartaków	1006	291
		Wareż	1116	
		Halicz	3142	13.949
		Jezupol	2920	2.292
		Maryampol	1119	457
Staremiasto	5	Stanisławów	14479	186.939
		Chyrów	1740	773
		Felsztyn	1103	154
		Laszki murow.	722	143
		Starasól	4045	6.889
Stryj	2	Staremiasto	3355	9.399
		Stryj	9880	102.042
		Skole	2014	
Tarnobrzeg	4	Baranów	1916	410
		Radomyśl	1194	461
		Rozwadów	2113	1.617
		Tarnobrzeg	2857	4.051
Tarnopol	2	Mikulince	4328	1.517
		Tarnopol	20087	84.236
Tarnów	4	Ryglice	2252	597
		Tarnów	21779	109.480
		Tuchów	2216	16.282
		Żabno	1292	2.324
Tlumacz	6	Chocimierz	2127	366
		Niżniów	3466	498
		Ottynia	3097	422
		Tlumacz	3875	2.678
		Tysmienica	7158	2.074
		Uście zielone	2147	2.228
Trembowla	3	Janów	2158	515
		Strussów	1914	481
		Trembowla	5295	26.477
Turka	1	Turka	4174	1.305
Wadowice	5	Andrychów	2120	4.849
		Kalwarya	1120	2.063

P o w i a t	liczba gmin miejskich	Nazwa gminy miejskiej	Ludność	Dochód kasy gminnej w r. 1874
Wieliczka	4	Lanckorona	1528	2.486
		Wadowice	3821	44.948
		Zator	1240	5.594
		Dobczyce	2814	5.580
		Podgórze	4254	59.857
Zaleszczyki	5	Skawina	1168	8.462
		Wieliczka	6127	29.102
		Gródek	820	
		Korolówka	3260	446
		Tłuste	2634	569
Zbaraż	1	Uścieczko	2400	481
		Zaleszczyki	5235	4.679
Złoczów	9	Zbaraż	7115	7.606
		Białkamień	3089	420
		Gołogóry	2507	455
		Jezierna	4071	895
		Sassów	3111	437
		Olesko	2943	325
		Pomorzany	3797	1.229
		Zarudzie	450	
		Zborów	3328	864
		Złoczów	6649	29.961
Żółkiew	3	Kulików	3215	333
		Mosty wielkie	2971	
		Żółkiew	4955	17.446
Żydaczów	4	Mikołajów	2381	16.835
		Rozdół	4231	1.889
		Żurawno	3755	1.886
		Żydaczów	2306	6.757
Żywiec	3	Milówka	1950	632
		Sucha	3032	535
		Żywiec	4418	11.849
Miasto	1	Lwów	87109	884.336
"	1	Kraków	49835	481.509
Razem	297		1,080.355	3,655.693
		Zaś po wyłączeniu miast Lwowa i Krakowa wynosi ludność razem....	943.411	

Liczba porządkowa	Okrąg wyborczy	Obszar w milach kwadrat.	Płóć gmin	Ludność	Ilość uprawionych do głosowania praw wyborców	Na 100 mieszkańców - praw wyborców
1	Żywiec-Ślemień-Milówka	19. ₆	70	87386	7899	9. ₀₃
2	Kęty-Biała-Oświęcim	12. ₀	73	79250	7440	9. ₃₈
3	Chrzanów-Krzyszowice-Jaworzno	13. ₃	93	70963	5772	8. ₁₃
4	Kraków-Liszki-Skawina	11. ₅	144	72893	6017	8. ₂₅
5	Wieliczka-Podgórze-Dobczyce	10. ₇	181	77858	6142	7. ₈₈
6	Wadowice-Kalwarya-Andrychów	14. ₂	101	82082	8166	9. ₉₄
7	Myślenice-Jordanów-Maków	17. ₉	64	72574	8080	11. ₁₃
8	Nowy Targ-Krościenko	23. ₆	68	67706	7752	11. ₄₄
9	Stary Sącz-Krynica	15. ₈	94	62321	4786	7. ₆₇
10	Limanowa-Skrzydlna	14. ₅	84	57893	4543	7. ₈₄
11	Bochnia-Niepołomice-Wisnicz	14. ₉	145	77566	9451	12. ₁₈
12	Brzesko-Radło-Wojnicz	14. ₉	136	89319	9382	10. ₅₀
13	Dąbrowa-Żabno	9. ₇	107	57143	6684	11. ₆₉
14	Tarnów-Tuchów	12. ₇	94	58828	5280	8. ₉₇
15	Nowy Sącz Grybów-Ciężkowice	14. ₃	135	62718	5472	8. ₇₂
16	Gorlice-Biecz	14. ₅	98	80958	6443	7. ₉₅
17	Dukla-Krosno-Żmigród	20. ₀	147	88286	8909	10. ₀₉
18	Jasło-Brzostek-Frysztak	15. ₄	132	80074	7097	8. ₈₆
19	Dębica-Pilzno	13. ₃	72	52686	5069	9. ₆₂
20	Mielec-Zassów	19. ₀	106	75122	6728	8. ₉₅
21	Rozwadow-Tarnobrzeg-Nisko	28. ₉	101	92500	9309	10. ₀₆
22	Ropczyce-Kolbuszowa	14. ₅	73	56449	5650	10.
23	Tyczyn-Strzyżów	12. ₁	65	50856	6840	13. ₄₄
24	Rzeszów-Głogów	11. ₃	61	54095	6055	11. ₁₉
25	Leżajsk-Sokołów-Ulanów	20. ₈	82	85806	9396	10. ₉₅
26	Łańcut-Przeworsk	13. ₈	79	75090	8220	10. ₉₄
27	Dubiecko-Brzozów	18. ₉	92	91222	7109	7. ₇₉
28	Sanok-Rymanów-Bukowsko	19. ₅	125	78526	7996	10. ₁₈
29	Lisko-Baligród-Lutowiska	30. ₃	145	64003	5780	9. ₀₃
30	Dobromil-Ustrzyki-Bircza	22. ₂	133	72285	7275	10. ₀₆
31	Przemyśl Nizankowice	10. ₇	105	55722	5389	9. ₆₇
32	Jarosław-Sieniawa	17. ₀	80	56585	8445	14. ₉₂
33	Lubaczów-Cieszanów	20. ₅	59	63558	6857	10. ₇₈
34	Jaworów-Krakowiec	16. ₈	70	64295	6281	9. ₇₆
35	Mościska-Sądowa Wisznia	13. ₄	86	63513	6056	9. ₅₃
36	Rudki-Komarno	11. ₇	75	55550	5277	9. ₄₉
37	Sambor-Staremiasto-Starasól	20. ₇	107	80251	8750	10. ₉₀
38	Turka-Borynia	19. ₇	60	45166	4316	9. ₅₅
39	Stryj-Skołe	25. ₂	96	60006	6412	10. ₆₈
40	Drohobycz-Podbuż	25. ₃	78	63612	6955	10. ₉₃
41	Łąka-Medenice	11. ₁	45	44090	4579	10. ₃₈
42	Mikołajów-Żurawno	18. ₅	82	64124	5796	9. ₀₃
43	Gródek-Janów	16. ₀	66	52627	5516	10. ₄₈
44	Lwów-Winniki-Szczérzec	28. ₅	115	79827	7769	9. ₇₃
45	Żółkiew-Kulików-Mosty wielkie	24. ₉	83	72423	7571	10. ₄₅
46	Rawa-Niemirów	16. ₅	44	52783	6014	11. ₃₉
47	Belz-Uhnów-Sokal	27. ₈	122	88804	7503	8. ₄₄
48	Łopatyn-Brody-Radziechów	30. ₉	93	84474	7566	8. ₉₅
49	Busk-Kamionka str.-Olesko	25. ₈	83	85355	8509	9. ₉₆
50	Złoczów-Gliniany	18. ₃	81	65862	6756	10. ₂₅
51	Brzeżany-Przemysły	19. ₄	79	66213	6392	9. ₆₅
52	Bóbrka-Chodorów	16. ₇	102	63457	4257	6. ₇₀

Liczba porządkowa	Okrąg wyborczy	Obszar w milach kwadrat.	Ilość gmin	Ludność	Ilość upra- wnionych do głosowania praw wyborców	Na 100 mieszkań- ców — pra- wyborców
53	Rohatyn-Bursztyn	16. ₀	84	65040	6488	9. ₉₇
54	Kałuż-Wojniłów	22. ₆	42	67685	7029	10. ₃₈
55	Dolina-Bolechów-Rożniatów	40. ₆	94	78670	8157	10. ₃₆
56	Bohorodczany-Sołotwina	15. ₉	44	52256	5582	10. ₆₈
57	Nadwórna-Delatyn	34. ₄	39	59624	5909	9. ₉₁
58	Kossów-Kuty	32. ₁	44	59894	6647	11. ₀₉
59	Sniatyn-Zabłotów	9. ₈	40	63288	6818	10. ₇₇
60	Kołomyja-Gwoździec-Peczeniżyn	20. ₉	81	82175	8330	10. ₁₃
61	Horodenka-Obertyn	14. ₈	57	71703	7842	10. ₉₃
62	Stanisławów-Halicz	14. ₁	72	56234	5786	10. ₂₈
63	Tyśmienica-Tłumacz	15. ₁	59	73338	7437	10. ₁₄
64	Monasterzyska-Buczacz	14. ₅	63	69759	6568	9. ₄₁
65	Podhajce-Kozowa	20. ₈	76	69913	7265	10. ₃₉
66	Załośnie-Zborów	21. ₁	98	69426	6706	9. ₆₅
67	Tarnopol-Ihrowice-Mikulince	21. ₃	86	95050	7627	8. ₀₂
68	Zbaraż-Medyń	14. ₃	63	50699	5725	11. ₂₉
69	Skalał-Grzymałów	15. ₀	58	62374	6642	10. ₆₄
70	Trembowła-Złotniki	14. ₁	55	55402	6414	11. ₅₇
71	Kopeczyńce-Husiatyn	16. ₇	54	71252	6833	9. ₅₈
72	Czortków-Jazłowiec-Budzanów	16. ₅	89	90763	10171	11. ₂₀
73	Zaleszczyki-Tłuste	12. ₄	59	64485	6904	10. ₇₆
74	Borszczów-Mielnica	14. ₈	67	72662	7489	10. ₃₆

